

SÅDAN OPDAGER DU LÆSEVANSKELIGHEDER I TIDE!

AF LIS PØHLER, PÆDAGOGISK KONSULENT, NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING, PROFESSIONSHØJSKOLERNE

Ja, tænk hvis det var så enkelt! Et lille tjek-kema måske koblet sammen med en kortfattet handlingsplan og VUPTI – så ville alle elever med læsevanskeligheder blive opdaget i tide, og der vil straks kunne sættes ind med den rette undervisning, så vanskelighederne blev overvundet eller i hvert fald minimeret. I denne artikel vil jeg prøve at beskrive, hvad forskellige læseprøver kan bruges til, og hvad der i givne tilfælde kunne være behov for at supplere med. Mit udgangspunkt er, at det er bedre at teste, selv om testen ikke dækker alt end kun at forlade sig på egne fornemmelser. I langt de fleste tilfælde vil testen heldigvis bekræfte egne fornemmelser. Men bare en enkelt overraskelse i hver klasse understreger vigtigheden af at supplere egne iagttagelser med test. Og det hvad enten en elevs testresultat overrasker i positiv eller negativ retning.

Mirakeltesten med den efterfølgende kur er desværre ikke opfundet. Ligesom mirakelkuren mod overvægt, rynker eller hårtab heller ikke er opfundet. Men der er masser af tilbud på markedet. Spørgsmålet er blot, hvad man skal vælge og ud fra hvilke kriterier? Alene det at kunne definere læsevanskeligheder kan være en vanskelighed i sig selv! Skal vanskelighederne defineres i forhold til givne test, gennemsnittet for alderen, elevens funktion i klassen eller i forhold til hvad eleven kunne for et halvt eller et helt år siden? For at kunne tolke testresultaterne rigtigt er det vigtigt at være sig bevidst om, hvad den anvendte test rent faktisk tester – og hvad den ikke tester.

For at få overblik over en hel classes læseniveau bør der mindst en og helst to gange årligt gennemføres en screening, som hjælper læreren med at lave en grovsortering af eleverne efter læsefærdigheder målt i forhold til givne normer. Det er også vigtigt at have for øje, at disse normer er forskellige fra prøve til prøve. Og at resultater fra en test ikke direkte kan

overføres til eller sammenlignes med resultater fra en anden test. Dels skal man kende testenes vurderingskriterier godt, før man konkluderer noget som helst, dels skal man altså altid tage sådanne testresultater med et gran salt. Der kan have været omstændigheder ved selve testafviklingen, som gør, at elevens præstation ligger under det niveau, eleven magter. Det psykiske pres ved at blive testet kan spille en rolle for nogle elever, kedelige oplevelser i hjemmet eller i skolegården kan spille en rolle, men også noget så banalt som misforståelse af, hvad opgaverne går ud på kan spille ind. Scorer en elev uventet lavt i en test – uanset hvilken test det er – bør man som det første tale med eleven om, hvordan han eller hun oplevede testsituationen. Måske er der en helt naturlig forklaring, som slet ikke har noget med uopdagede læsevanskeligheder at gøre!

Gruppelæseprøver

Der er papirbaserede gruppelæseprøver¹ til alle klassetrin (herefter blot benævnt som gruppelæseprøver). Det er materialer, som vi har kendt i mange år, og som de fleste lærere er fortrolige med. Prøverne har den fordel, at de hurtigt og enkelt kan afvikles i klassen. Det tager mellem ti minutter og en time, alt efter hvilken prøve der anvendes. Desuden er indført nationale test, som også fungerer som gruppelæseprøve.

I de papirbaserede gruppelæseprøver indgår hastigheden som et parameter til vurdering af elevens dygtighed. Det vil sige, at langsomme læsere alt andet lige vurderes som svagere læsere end hurtige læsere, hvilket er i modsætning til resultatopgørelsen af de nationale test, hvor det alene er afgørende, hvor svære opgaver eleven kan svare rigtigt på. De papirbaserede test er alle kriteriebaserede (modsat de nationale test, som er normative). Det betyder, at der en gang for alle er sat et kriterium for, hvad der beskriver en dygtig hhv. svag elev ved brug af testen.

Derfor er der lofteffekt på nogle test, dvs. at der billedigt talt er for mange elever, som "banker hovedet mod loftet" og placerer sig i den bedste kategori, fordi kriteriet for en "hurtig og sikker læsning" er sat så lavt at fx 78 % kan opfylde kravet. OS-prøverne er et eksempel på dette. Omvendt er der gulveffekt på andre test, fordi kriteriet for at være en hurtig og sikker læser er sat så højt, at kun fx 5 % kan opfylde kravet. Delprøven *Gedden* i TL1 er et eksempel på dette.

Hvem er det så, der kan siges at være i læsevanskeligheder vurderet ud fra gruppeprøverne? Man skal huske, at dette er screeninger. Det er foreløbige målinger, som giver en pejling på elevens færdigheder. Viser en elev sig at være i vanskeligheder i henhold til resultaterne fra disse prøver, så bør der også her foretages en individuel læseprøve, som kan uddybe og belyse eventuelle vanskeligheder bedre.

OS- og SL-prøverne

OS- og SL-prøverne indikerer med rimelig sikkerhed, om eleven har afkodningsvanskeligheder. Men der er ved at være kraftig lofteffekt på prøverne. De seneste indsamlinger af landsnormer viser, at mellem 70 og 80 % af eleverne placerer sig i kategorierne A1/B1 (OS-prøverne) hhv. A/B (SL-prøverne). Læreren får med andre ord ikke via disse prøver redskab til at differentiere sin vurdering af de "øverste" 70-80 % af sine elever via disse prøver.

Elever, som i OS-prøverne er placeret i kategorierne A2, A3, B2, B3 samt C1, C2 og C3 og i SL-prøverne i kategori C-F, bør alle give anledning til en uddybende undersøgelse. Men det er ikke det samme som at sige, at elever i kategori A1 og B1 (OS-prøverne) eller elever i kategori A og B (SL-prøverne) *ikke* har læsevanskeligheder. OS- og SL-prøverne afskærer med rimelig sikkerhed gruppen af elever med rene afkodningsvanskeligheder. Men elever med forståelsesvanskeligheder eller manglende ordkendskab kan altså godt placere sig i kategorierne B1 (OS-prøverne) eller B (SL-prøverne). Det er derfor vigtigt at supplere disse med andre prøver og iagttagelser, som fokuserer på ordforråd og læseforståelse, ikke mindst hvis elevens placering overrasker positivt: Eleven, som i dagligdagen virker lidt usikker, langsom og/eller tøvende, men som i OS- eller SL-prøven placerer sig i B1/B-kategorien, kan måske klare sig på det konkrete læse-på-linjeniveau, hvilket ofte kan være nok til at klare sig igennem de første 2-3 års læseundervisning. Men de kommer til kort, når der stilles større krav

til læsningen og læseforståelsen. Fra slutningen af tredje klasse vil de fleste elever blive stillet over for læsekrav, hvor de er nødt til af sig selv at danne følgeslutninger, reflektere over det læste og relatere det til det, de ved i forvejen. Vanskeligheder med dette kan ikke afsløres af OS- og SL-prøverne.

LÆS5 og TL-prøverne

LÆS5 (5.klasse) og TL-prøverne (6. – 10. klasse) består af en række tekster i forskellige genrer. Nogle tekster skal nærlæses, andre punktlæses. Nogle skal læses i sammenhæng, hvorved læsehastighed kan beregnes, og suppleret med efterfølgende spørgsmål kan det indikere, om eleven har forstået det læste. I TL1 ind-

går endvidere to ordlæseprøver (en med almindelige danske ord og en med fremmedord). Ordlæseprøverne fra TL1 kan med fordel bruges som supplement til de øvrige TL-prøver og LÆS5, således at elevens afkodningsfærdigheder testes på disse klassetrin.

Det kan også være vanskeligt at tolke resultatet i de delprøver, som angives at måle punktlæsning. Et lille tidsforbrug kombineret med en høj rigtighedsprocent kan *indikere*, at eleven faktisk punktlæser. Men hvad der helt konkret sker inde i elevens hoved, hvordan han læser spørgsmålene på den ene side og finder svarene på den modstående side – det ved man ikke. Og omvendt: hvis eleven bruger relativt meget tid og/eller svarer forkert på mange spørgsmål, så behøver det ikke være udtryk for, at han ikke kan punktlæse. Det kan fx også være udtryk for, at han har svært ved at afkode (derfor tager det lang tid, og der er måske mange ord, som ikke afkodes korrekt), han kan have begrænset ordforråd i forhold til de stillede opgave, således at der faktisk er for mange ord, han simpelthen ikke kender betydningen af. Endelig er der også den mulighed, at eleven faktisk ikke kender til den genre, han skal læse i. Det er de færreste elever, som i dag ved, hvordan man slår op i en telefonbog (Nødhjælp, TL1, Annonce, TL2, samt Miljø og genbrug, TL5). Måske er der endda mange elever, som slet ikke ved, hvad en telefonbog er? Deres opgave bliver således yderligere besværliggjort af, at den kontekst, som opgaven i sin tid er udviklet i, ikke længere hører til elevens dagligdag.

Endelig skal man være opmærksom på, at nogle opgaver (fx *Gedden* i TL1, *Robin Hood 1* i TL2 og *Miljø og genbrug* i TL5) er så svære, at hhv. 76 %, 85 % og 61 % af eleverne ifølge landsnormerne placerer sig i kategorierne K7–K9. Det giver læreren et grafisk billede af en klasse med en meget stor bund, jf. figur 2. I disse prøver er det derfor overordentligt vigtigt at holde klassens og elevens præstation op mod landsnormen og måske se lidt bort fra den genrebeskrivelse, som findes i vejledningen til prøverne. Her beskrives formålet med deltesten *Gedden* fx som "Intensiv læsning af typisk faglig tekst". Hvis teksten reelt var typisk (i forhold til aldersgruppen), så ville der være mange flere end 5 % af eleverne, som ville være placeret i kategorierne K1 (Godt læsetempo og sikre resultater) og K2 (Jævnt læsetempo og sikre resultater). Til sammenligning kan nævnes, at det beskrevne testformål med *Råolie* i TL2 er "Intensiv læsning af svær faglig tekst". I denne placerer 28 % af eleverne sig ifølge landsnormen i kategorierne K1 og K2, så vurderet ud fra elevernes placering ville det have været mere korrekt at beskrive *Gedden* som en svær tekst og *Råolie* som en typisk tekst.

Ved tolkning af resultater skal man således være meget varsom med at konkludere på tekstforståelse på genreniveau, dertil er antallet af opgaver for lille – eller variationen (i virkeligheden) i de forskellige genrer for stor, og landsnormerne for de enkelte deltest er mildest talt meget svingende. Anvendes LÆS5

	Obligatorisk test 2.kl	Frivillig test 3.kl./2.kl-test
Sprogforståelse – Simon	25	32
Sprogforståelse – klassegennemsnit	66	67
Afkodning – Simon	3	20
Afkodning – klassegennemsnit	52	50
Tekstforståelse – Simon	4	17
Tekstforståelse – klassegennemsnit	51	49
Blanke svar/antal passerede opgaver	58 / 121 = 48 %	37/145 = 26 %
Relativt tidsforbrug ¹ - Simon	0,8	0,9
Relativt tidsforbrug - klassegennemsnit	1,4	1,0

Figur 1: Simon går i 3.b. Han (og resten af klassen) gennemførte national test i dansk, læsning i 2.klasse, og de gennemførte den igen som frivillig test i efteråret i 3.klasse. Simon har læsevanskeligheder – det er læreren ikke i tvivl om. Testresultaterne bekræfter dette og giver samtidig et billede af nogle af hans vanskeligheder.

¹⁾ Beregnet som summen af "Anvendt tid" divideret med summen af "Normeret tid". Under "Detaljer elever" kan man for hver elev se, hvilke opgaver eleven har fået, hvor lang tid hver enkelt opgave er normeret til, og hvor lang tid eleven har brugt til besvarelsen. Lægges tallene i de to kolonner sammen får man en samlet "Anvendt tid" og en samlet "Normeret tid". Det relative tidsforbrug udtrykker forholdet mellem disse. Er tallet over 1 har eleven brugt længere tid end normeret, er tallet under 1 har eleven brugt mindre tid end normeret.

og TL-prøverne er det således af største betydning, at læreren hele tiden sammenholder den procentuelle fordeling af klassens elever med landsnormen for den pågældende test.

Nationale test

De nationale test gennemføres lige som de papirbaserede gruppeprøver med en hel klasse ad gangen. Eleverne svarer individuelt på en række spørgsmål, og ud fra disse besvarelser vurderes elevens dygtighed på det testede område. De nationale test er obligatoriske for alle elever og skal gennemføres på det klasstrin, som eleven i følge det skoleadministrative system er indskrevet i. Det gælder, uanset om eleven går i en almindelig klasse på en folkeskole, i specialklasse, på specialskole eller modtager undervisning på intern skole på et opholdssted. Frie grundskoler kan vælge at anvende de nationale test – men de kan også fravælge dem.

De nationale test er normative, dvs. at den enkelte elevs præstation vurderes i forhold til hele gruppens præstation. I dette tilfælde er "hele gruppen" alle elever på samme årgang. Hvert år beregnes en national præstationsprofil¹, så elevens, klassens, skolens eller kommunens niveau kan holdes op mod dette tal. Præstationsprofilen for 2009/2010 på alle tre profilområder i de fire test i dansk, læsning² ligger lige omkring 50. Da skalaen går fra 1 til 100 betyder det, at cirka halvdelen af landets elever ligger under landsnormen (den nationale præstationsprofil). Og sådan er det jo med gennemsnitstal! Men det betyder altså *ikke*, at halvdelen af de danske elever har læsevanskeligheder.

Hvem er det så, der kan siges at være i læsevanskeligheder vurderet ud fra de nationale test? Ja, elever som ligger i kategorien "En del under gennemsnittet" – dvs. scorer 1-10 point i et eller flere profilområder – må under alle omstændigheder vurderes at være i en eller anden form for læsevanskeligheder. I figur 1 er gengivet nogle testresultater for Simon, som er en af de elever i 3.b, læreren har særlig opmærksomhed på.

Efter den nationale test i 2.klasse kunne læreren konstatere, at klassen som helhed lå på et gennemsnitligt niveau i afkodning og tekstforståelse og lidt over i sprogforståelse. Klassen er således som gennemsnit betragtet en helt almindelig dansk 2.klasse vurderet i forhold til de læsefærdigheder, som måles med de nationale test. Men hvis læreren også inddra-

		FORSTÅELSE			
		STØRRE			MINDRE
rigtige (Ri %)		20 - 18 (100 - 90)	17 - 15 (89 - 75)	14 - 10 (74 - 50)	9 - 0 (< 50)
HØJERE ↑ TEMPO ↓ LAVERE	≤ 8.00 min.	K1 Adam 2	K4 Bitten 5	K7 Emma Friderik Ery Helle Jaan Jasper Kasper Kais Mia Ouver A 5	K9 Andrea Brian Carl Dennis Elara Freja Gorm
	8.01 min. til 11.30 min.	K2 1	K5 Cecilie 5	K8 Ouver B Peter 12	45
	≥ 11.31 min.	K3 0	K6 Dan 2	2	12
					28

Figur 2: Eksempel på en normal fordeling af elever i en klasse med 24 elever. Robin Hood1, TL2 (7.klasse). Det grafiske udtryk giver læreren en oplevelse af, at der er mange i læsevanskeligheder målt med denne test. Fakta er, at klassens elever fordeles sig som en gennemsnitlig 7.klasse.

ger tidsforbruget, så må hun konstatere, at klassen er relativt langsomt læsende. Dette kan skyldes mange ting. Måske har læreren direkte instrueret eleverne i, at de skal give sig god tid og tænke sig godt om, inden de svarer, fordi hastigheden ikke indgår i vurderingen af elevens dygtighed? Det kan også være, at klassen generelt er vant til at give sig god tid, har fokus på at læse korrekt på linjen og ikke har haft opmærksomhed på at få sat fart på? Det relativt høje tidsforbrug bør i hvert fald give anledning til overvejelser. Hvis der ikke tidligere har været fokus på at få fart på læsningen, så kunne dette testresultat måske give anledning til at gøre det i den næste periode?

Testresultaterne for den frivillige test i 3.klasse giver ikke anledning til de store overvejelser. Klassen som helhed er uforandret på samme niveau (Læreren har valgt at bruge testen til 2.klasse igen i 3.klasse, hun kunne også have valgt at bruge 4.klassetesten). Men i forhold til tidsforbruget er der sket noget! Klassen er nu nede på et tidsforbrug, der svarer til den normerede tid. De har m.a.o. øget læsehastigheden betydeligt i den mellemliggende periode. Det kunne tyde på en højere grad af automatiseret læsning. Men høj læsehastighed er altså ikke et mål i sig selv – det er Simon et tydeligt eksempel på.

Simon ligger meget lavt i både afkodning og tekstforståelse efter testen i 2.klasse. Han fik 37 opgaver

til profilområdet tekstforståelse. Han svarede rigtigt på seks opgaver og blank på resten. De seks rigtigt besvarede opgaver var alle inden for opgaveemnet "Kunne finde en konkret information i en skønlitterær tekst". Men han svarede altså også blank på 19 andre opgaver inden for samme opgaveemne! En nærliggende antagelse er, at Simon opgiver, når der er for meget tekst, eller han ikke kan finde ud af det. Men noget tyder altså også på, at han gør en ihærdig indsats for at løse opgaven. Men alt for mange og for svære udfordringer i træk får ham til at give op og svare blank. Simon er absolut en dreng, læreren skal være opmærksom på. Hans styrkeområde (i forhold til de nationale test) er sprogforståelsen, men præstationen er ikke overbevisende, hverken i 2. eller 3.klasse. Og slet ikke i den klasse han går i. Der er mange fagligt stærke elever.

Læreren kunne vælge at supplere resultaterne fra de nationale test med endnu en gruppeprøve – det vil typisk være OS120, som vælges i 2.klasse og SL60 i 3.klasse. Men dels er begge prøver screeninger lige som de nationale test, dels tester de kun afkodning. Det vil derfor være mere hensigtsmæssigt at bruge både lærerens og Simons tid på en individuel læseprøve.

Individuel gruppelæseprøve

En individuel gruppelæseprøve er naturligvis sprogligt set noget vrøvl. Men det er alligevel den betegnelse, jeg synes er mest dækkende for LUS-skemaet¹. Når eleverne "luses", så foregår det som en individuel iagttagelse af elevens læsning. Men skemaet og tænkningen er placeret i klasserummet, og tanken er, at alle elever i klassen "luses" med jævne mellemrum året igennem. Iagttagelserne kan give anledning til at sætte en yderligere undersøgelse i værk, de er i sig selv ikke nok til at kunne identificere vanskeligheder og planlægge undervisning ud fra.

LUS bygger i høj grad på udvikling af bedømmerkompetence, og der skal arbejdes på bedømmeroverensstemmelse lærerne imellem, når værktøjet bruges. Til trods for at LUS i resultatopgørelsen placerer eleverne på forskellige trin, så er disse trin ikke entydigt defineret, som det er tilfældet i gruppeprøverne og de nationale test. Arbejdes der med LUS, er det således vigtigt at have kontakt til lærere på andre skoler – og med andet elevklientel – for løbende at få justeret sin "normalitetsfornemmelse" for et givent klassetrin.

Hvordan finder du så eleven med læsevanskeligheder?

Det gør du ved at være fortrolig med det måleinstrument, du anvender! Du skal kende præmisser og rammer for testen eller iagttagelsesmaterialet. Du skal være bevidst om, hvilke dele af læsning der måles med materialet – og hvilke der ikke måles. Du skal være opmærksom på, hvilke normer, testresultaterne holdes op imod, og du skal altid holde testresultatet op imod dine daglige iagttagelser og fornemmelser.

Hvis du har fornemmelsen af, at eleven er i vanskeligheder, så skal du forfølge tanken med forskellige former for test og iagttagelser, så du kan få be- og afkræftet din formodning så hurtigt som mulig.

Hvis du har på fornemmelsen, at eleven fungerer fint, og testen viser vanskeligheder, så skal du supplere med andre test og iagttagelser, som be- eller afkræfter det første testresultat. Det skylder du eleven!

-
1. kl.: OS64. 2. kl.: OS120, 3. kl.: SL40, 4. kl.: OS60, 5. kl.: LÆ55, 6. kl.: TL1, 7. kl.: TL2, 8. kl.: TL3, 9. kl.: TL4 og 10. kl.: TL5. Alle prøverne er fra Hogrefe Psykologisk Forlag, www.hogrefe.dk
  2. Den nationale præstationsprofil for hver test kan ses på Skolestyrelsens hjemmeside: www.skolestyrelsen.dk
  3. Der er nationale test i dansk, læsning til 2., 4., 6. og 8.klasse.
  4. Kirsten Kold Andersson (oversat og bearbejdet): Læseudvikling – bogen om ny LUS, Alinea 2003